

# ПРИКАЗИ



## **УСМЕНА СВЕДОЧАСТВА ТОПЛИЧАНА КАО КАЗИВАЊЕ О ЛИЧНОМ ИЛИ НЕПОСРЕДНОМ СЕЋАЊУ НА ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНУ КРИЗУ ИЗМЕЂУ РАТА И ИДЕАЛА**

(О књизи *Усмена сведочаства Топличана о Другом светском рату*, прир. Мирјана Бојанић Ћирковић, Блаци: Народна библиотека „Рака Драинац”, 2024)

У тишини брдовитих предела јужне Србије, у срцу Топлице, која је позната по богатој историји отпора још из Првог светског рата (1914–1918), поново се нашла у жижи бурних историјских догађаја, који су задесили нашу тадашњу државу Краљевину Југославију, током Другог светског рата. На овом подручју које обухвата четири општине (Житорађа, Прокупље, Блаци и Куршумлија) одигравале су се драме достојне великих историјских епопеја, чија сведочанства неретко бивају скрајнута, оставши у сенци већих фронта и познатијих битака. Ипак, народ Топлице показао је изузетну храброст, истрајност и спремност на отпор. Од првих дана окупације 1941. године па све до ослобођења 1944, овај крај био је поприште борби између окупатора, партизана и четника, али и симбол пркоса и страдања братског народа, који је, на жалост, био принуђен да се определи према сопственим афинитетима за одређену идеологију, а одавно нам је познато да свака идеологија (па и револуција) поједе своју децу. Јер годинама касније, слободно можемо рећи да смо се сви поносно борили против окупаторских снага, с једним јединим циљем – да ослободимо нашу домовину, ма којој год идеологији да смо припадали, а и у један такав племенити идеал, идеологија је успела да умеша прсте. Судбине села, цивила и војника испреплетале су се у сложеној мрежи борбе, страдања и преживљавања. У овом тексту, осветљавамо мање познате стране Другог светског рата у Топлици – крају који је, између фронта, носио и сопствени терет рата.

Кроз сведочења преживелих, архивску грађу и локална сећања, ауторка књиге *Усмена сведочаства Топличана о Другом светском рату*, проф. др Мирјана Бојанић Ћирковић доноси нам причу о Топлици и времену када су сасвим обични људи на својим плећима понели херојске одлуке.

На самом почетку ваљало би истаћи да књига, поред (посредних и непосредних) сведочанстава даје приказ историје преко мале и скрајнуте индивидуе, која је, грчевито се држећи за идеал о слободи, успела да сачува породично огњиште. Интервјуи, или боље речено разговори, које води

професорка из угла истраживача, усмерени су ка приказу слике малог и скрајнутог човека на рубу маргине, чија се имена не спомињу у биткама, а о њиховим породицама се не зна даље до атара села у коме живе. Управо су наведени људи као саговорници неправедно скрајнути на сам руб друштвене и социјалистичке егзистенције. Читајући њихове интервјуе, спонтано нам се намеће питање: Ко је крив и одговоран, зашто смо заборавили или заборављамо наше претке, који ништа мању улогу у одбрани отаџбине нису имали но они који су некада преживљавали Албанску голготу, мада... На основу сведочанстава и историјских записа / извора, описани период можемо слободно назвати – *Топличка голгота*.

Књига *Усмена сведочанства Топличана о Другом светском рату*, проф. др Мирјана Бојанић Ћирковић интердисциплинарног је карактера; успешно обједињује теорију књижевности и теорију фолклора, а њена структура заснива се управо на одређеној типологији наратива. Најзаступљенији су лицитирани, алтернативни и наратив локалних (не)посредних појединачних или колективних сећања. Ревидирани академски наратив овде изостаје јер настаје као ревизија историографије претходних верзија догађаја, даје нове изворе, те прилази критички анализирајући, док ауторка својим саговорницима приступа врло љубазно и пријатељски настројена – управо као једна од њих, од тих сасвим малих, али ипак великих који су се, свако на свој начин, борили за слободу отаџбине.

Лицитирани наратив доминира целом књигом, а заснива се на захтевима од стране истраживача (проф. др Мирјана Бојанић Ћирковић) да изабрани саговорник добровољно говори / приповеда о одређеној теми, те се такво излагање и не сме прекидати. Садржај монолога саговорника повезан је са његовим током мисли, с тога не би било неисправно рећи и да сведочења људи са маргине ипак представљају драгоцен увид у личне доживљаје рата, који често измичу ревидираним, званичним наративима и откривају дубину егзистенцијалне кризе појединца суоченог с идеолошким сукобима и борбама, како унутрашњим тако и спољашњим. На основу наведеног, доминантног наратива, можемо закључити да је проф. др Мирјана Бојанић Ћирковић кроз своју књигу спровела прави теренски интервју, снимивши га као аудио-запис, а затим и транскрибујући.

Ипак, парадокслано је да међу топличким сведоцима многи памте идеологију комуниста, иако је Топлица била важно поприште четника, те тако четници, као и сведочења о њима, која нимало нису прожета лепим искуством, припадају алтернативном наративу. Овакво мишљење се свакако може повезати и са каснијим историјским догађајима, идеалима и идеологијама, које долазе након Другог светског рата.

Лична и колективна сећања испитаника представљају локални наратив, који нема институциону подршку, али је дат кроз велики емоционални набој. Кроз књигу се јасно уочавају четири специјалне врсте сећања:

а) лично – оно што је (не)посредно преживљено, доживљено и осећено на сопственој кожи;

б) колективно, које је повезано са околностима у којима такве приче и сећања настају, преносивши се *с колена на колено*, унутар мањих или већих друштвених група (породичне заједнице, родбинске везе, кругови пријатеља);

в) културно сећање није забележено само казивањима већ и адекватним документима попут писама, фотографија или рукописних заоставштина;

г) политичко (не)сећање означава селективно памћење прошлости које обликују доминантне идеологије, при чему се одређени актери и наративи афирмишу, док се други потискују – у складу с променама политичке моћи и идентитетских потреба друштва, што се свакако одразило на сам раздор међу људима.

Сећања и сведочења, обојена тугом, болом, али и сузама радосницама и анегдотама можете читати селективно, ради историје, ради неких даљих, али важних предака и њихових сећања, која никада не би требало бити заборављена. Барем не, након што су забележена међу овим корицама.

*Усмена сведочаства Топличана о Другом светском рату* представљају не књигу већ нешто што смо давно као људи заборавили, што је давно извргнуто и претворено у неки нови *неопатриотизам*, који и не мари много за историју, прошло време, наше претке који су животе дали у многобројним ратовима (барем их је код нас било исувише), да бисмо ми данас раскалашно шетали овим улицама, без имало свести, савести и захвалности. Зато нам, након прочитаних исповести и сведочанстава, на самом крају, остаје једино нада, да у овом хаосу од живота ипак постоје људи који још увек знају шта значи *patria*, назионализам, и верност отаџбини, али не само на речима. Јер на крају свега, ко смо ми – обични грађани ове земље Србије – ако не оставимо макар један писани траг о себи и сопственим коренима, траг који ће трајати и након што нас више не буде, кроз поколења која долазе.

Александра Д. Вукић<sup>1</sup>  
Универзитет у Нишу  
Филозофски факултет

---

<sup>1</sup> a.vukic-21144@filfak.ni.ac.rs



# **НАТАША ТРНАВАЦ ЋАЛДОВИЋ, ПО МИША, ПО ТИЦЕ: САМООБЛИКОВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА ДУБРОВАЧКИХ СРБА КАТОЛИКА И ДЕЛО ДУМ ИВАНА СТОЈАНОВИЋА.**

Београд: Задужбина Владете Јеротића,  
*Domus editoria Ars Libri*, 2018.

*Покољења дјела суде; што је чије, дају св'јема.* (Његош)

Монографија *По миша, по тике: самообликовање националног идентитета дубровачких Срба католика и дело дум Ивана Стојановића*, ауторке др Наташе Трнавац Ћалдовић, представља свеобухватно и методолошки иновативно проучавање културно-националног идентитета дубровачких Срба католика. Заснована на опсежној литератури (стр. 431–443), ова монографија настала је као резултат истраживања за докторску дисертацију, у оквиру које се примењују принципи новог историзма и постструктуралистичког читања националне припадности. У формалном смислу, дело је организовано као путовање кроз пет тематских „станица” са завршним освртом, при чему се свака од тих целина фокусира на одређене аспекте идентитетског самообликовања, хумора, жанровских особености, културне топографије и митотворства.

Још у првом поглављу, кроз уводну секцију под називом *Опрез пре пута*, приказује се слика Дубровника крајем 19. века, као и положај Срба католика, и то у 16 програмских тачака. Инспиришуће за ауторку, драмско дело *Завјет* Симе Матавуља, изведено 1896. године, тематизује тадашње политичке прилике у Дубровнику, чији је главни јунак католички свештеник инспирисан ликом дум Ивана Стојановића, било је покретач за трагања и истраживања др Наташе Трнавац Ћалдовић. Победа Срба католика на тим изборима представљала је историјску прекретницу која је открила снажну националну свест овог слоја становништва, упркос вишедеценијској хабзбуршкој управи и интензивном процесу хрватизације. Овај културно-идентитетски феномен прилично је био маргинализован у српској књижевној и историјској науци. Ауторка ове монографије опрезно и предано одређује *књижевну националност* Стојановићевог дела, и последично дубровачке књижевности.

Парадоксално је што се многи дубровачки аутори, данас често евидентирани као хрватски књижевници, у својим делима и јавном ангажману доследно самоидентификују као Срби. Њихова сведочења нису ограничена само на архивску грађу, већ су прожета и симболичким исказима у књи-

жевности, попут песме *Карађорђевка* или тематизацијом косовског мита и култа Светог Саве. Њихово стваралаштво одражава дубоку емоционалну и идеолошку везаност за српску матицу, иако се показало да та иста матица често није била спремна да их у потпуности прихвати као своје. У усмено посредованој традицији и оној из писаних извора дум Иван је пронашао српство и именовао га за врховни ауторитет.

У наставку рада ауторка истиче да се дубровачка култура посматрала кроз призму словенског језичко-културног контекста, уз снажно препознавање утицаја романског наслеђа. Посебан акценат стављен је на језик – херцеговачки, српски, онако како га је Сундечић описивао: „златни језик [...] језик славе, језик срца”. Потенцијал тог језика, обogaћен дубровачком варијантом и наслојавањима старог класицизма, представљен је као основа будућег европског књижевног израза.

Дум Иван Стојановић је представљен као кључна фигура у овој културно-историјској мапи. Његово дело се не вреднује искључиво као историографско, већ и као значајан литерарни и идентитетски наратив. Стојановић је ослањајући се на србистику – тада доминантну филолошку матрицу међу Србима, укључујући и католике – дефинисао и бранио српски карактер дубровачке књижевности и језика.

Симболичан наслов монографије, *Пб миша, пб тице*, упућује на дихотију и идентитетску напетост код дубровачких Срба католика: између српске националне припадности и католичке верске традиције. Овај „ни ту ни тамо” положај приказан је као изузетно значајан пример у истраживањима националног самообликовања у вишеконфесионалним и мултикултуралним друштвима.

Монографија др Наташе Трнавац Ћалдовић представља значајан научни допринос разумевању културне, историјске и идентитетске комплексности дубровачких Срба католика. Иако су често били на маргини или у сенци доминантних националних наратива, њихов идентитет није био аморфан или колебљив, већ дубоко артикулисан и историјски утемељен. Централна фигура рада, дум Иван Стојановић, означена је као интелектуалац чији је ангажман имао далекосежан значај за разумевање културне топографије Дубровника као спојног ткива српског и хрватског идентитета.

Комбиновањем историјске анализе, књижевне интерпретације и културолошке перспективе, ауторка гради вишеслојну студију која доприноси не само српској хуманистичи, већ и ширем пољу истраживања националних и верских идентитета у сложеним геополитичким и културним контекстима. *Пб миша, пб тице* је књига која не само што обнавља интересовање за једну запостављену тему, већ и поставља нове теоријске и методолошке основе за њено даље проучавање.

Кристина Р. Митић<sup>1</sup>

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Депарتمان за србистику

<https://orcid.org/0000-0002-6911-6779>

<sup>1</sup> kristina.mitic@fifak.ni.ac.rs

## **А. ЛОМА (ГЛ. УРЕДНИК). ПАСТИРСКА ЛЕКСИКА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА, ЗБОРНИК РАДОВА. НИШ: СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ**

Огранак у Нишу – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2024, 307 стр.

Зборник радова *Пастирска лексика призренско-тимочких говора* представља резултат рада на истоименом научно-истраживачком пројекту, чија су истраживања територијално ограничена на област призренско-тимочких говора, а тематски усмерена првенствено на лексиколошка истраживања термилошког система „једног значајног сегмента традиционалне привреде и културе – сточарења, тј. пастирског занимања” (22). Пројекат је подржао Академијски одбор за дијалектолошке атласе, а на њему је учествовало 11 сарадника Дијалектолошког одсека Института за српски језик САНУ, као и неколико истраживача из других институција. Поменути подухват заснива се на искуствима претходних сличних пројеката – *Пастирска лексика југоисточне Србије*, и још ранијег *Лексиколошка истраживања југоисточне Србије*, којима је руководио проф. Н. Богдановић, један од најистакнутијих проучавалаца призренско-тимочке дијалекатске области.

Зборник садржи шеснаест радова, подељених у три тематски повезане целине – „Нека питања структуре пастирске лексике призренско-тимочких говора”, „Језички фолклор, игре”, „Паралеле – призренско-тимочки говори и друга подручја”, а претходе им „Предговор” и „Увод”.

У „Предговору” (7–9) износи се реч уредника о лексичкој сточарства – истиче се припадност овог лексичког слоја и термилошком систему и општем језичком фонду, као и потреба за његовим проучавањем. Наглашено је да је пастирска лексика важан део усмене народне књижевности и неизоставни сегмент дијалектолошких атласа. Наводи се и да је ранија грађа, сакупљена са 39 пунктова, обогаћена новим лексичким материјалом са пунктова са подручја Косова, моравске долине и Румуније из пункта Свиница. Овако допуњеном грађом и резултатима из претходног периода „добитиће се комплетна слика пастирске лексике једног дијалекатског подручја српског језика у целини”. „Увод” (11–17), такође настао из пера уредника Зборника, у првом делу садржи опис карактеристика призренско-тимочких говора, затим картографско представљање испитаних пунктова, као и списак пунктова и обрађивача.

Први тематски блок истиче се обимом и садржи девет радова у чијем је фокусу структура пастирске лексике испитиваног краја. Радовима који се баве лексичком проблематиком претходе два прегледна рада. Најпре, у коауторском раду „Основне поставке научноистраживачког пројекта *Пастирска лексика призренско-тимочких говора*” (21–41), Недељко Богдановић и Софија Милорадовић детаљно образлажу суштинска начела пројекта чији је резултат овај зборник. Прикупљање грађе, њено проучавање и публиковање у зборнику радова, речнику и атласу постављени су као примарни задаци. Грађа се прикупља од саговорника на основу *Упитника за прикупљање сточарске лексике* који је сачинио Н. Богдановић, али и из других доступних извора. У даљем тексту важност спровођења овог пројекта образложена је у седам тачака, предочен је методолошки приступ, дате су смернице за рад на сабраној грађи и наведени очекивани резултати. Читаоцима је на увид приложена и Одлука Огранка САНУ у Нишу о усвајању предлога за заснивање нових пројеката. Након представљања основних поставки рада на Пројекту, следи рад Ане Савић-Грујић *Пастирска лексика југоисточне Србије у науци о језику – домети и отворена питања* (42–74), у коме се даје исцрпан преглед досадашњих истраживања пастирске лексике и указује на већ постигнуте резултате на овом пољу, те наглашавају место и значај ове лексике и њеног истраживања.

Следи пет радова који се баве конкретним сегментима сточарске лексике, као што су називи за животиње и придеви којима се оне описују. Софија Милорадовић и Сандра Савић у раду „Називи за стоку према времену млађења” (75–93) зоонимску грађу разврставају у четири лексичко-семантичке групе мотивисане временом млађења стоке: доба дана (*Зора, Ручко, Вечерка*), дан у седмици (*Понедељче, Петка*), доба године (*јасенка, зимка*), празник (*Тодорка, Младенка*). Додата је и једна група ширег обима која се односи на *узраст* сточног грла, у којој су примери груписани према врсти стоке на коју се односе. Биљана Савић и Зоран Симић спровели су лексичко-семантичку анализу придева и своје закључке представили у раду „О неким придевима са значењем особина код животиња у призренско-тимочким говорима” (95–120). Као упечатљиве особине којима се квалификују животиње издвојене су: доминантна боја длаке/вуне; карактеристични детаљ (белег) другачије боје од остатка тела (о овци, кози, говеду, коњу), изглед рогова (о овци/овну, кози, говеду), вимена (о овци, кози), ушију (о овци), репа (о овци) и вуне (о овци). Марина Јуришић у раду „Називи за црну овцу у призренско-тимочким говорима” (121–135) пописује и анализира именичке лексеме којима се означава црна овца, потом овца са белом пегом на губици или челу и црна овца са праменом беле вуне преко чела, а, уколико постоји, даје и одговарајући пандан из других говора. У завршном делу рада наведене су неке информације и веровања о овој животињи. Миљана Чопа је у свом истраживању „Лексеме за означавање *nca*: реалема *Canis familiaris*

у призренско-тимочким говорима” (137–148) забележила инвентар лексема за означавање пса, а потом дала њихову лексичко-семантичку анализу уз осврт на фреквенцију, мотивисаност и варијанте. На крају чланка приложене су лингвогеографска и мултимедијална карта којима се репрезентује распрострањеност испитиваних лексема.

Наредна два рада баве се лексиком која припада пастирској лексици у ширем смислу – лексиком у вези с млеком и његовом прерадом и одећом и обућом пастира. Први лексички слој, представљен у оквиру три лексичко-семантичке групе – 1. Лексика у вези с процесом добијања млека и основне обраде млека; 2. Лексика у вези с процесом прераде млека и добијања млечних производа; 3. Лексика у вези с процесом добијања различитих врста сира, детаљно је обрадио Зоран Симић у раду „Лексика млека и прераде млека у призренско-тимочким говорима (на грађи према *Упитнику за прикупљање сточарске лексике*” (149–167). У коауторском раду Ане Савић-Грујић и Сандре Савић „Одећа и обућа пастира у говорима призренско-тимочке дијалекатске области” (169–184) представљена је одећа пастира у оквиру група 1. Пастирске капе и 2. Заштитна одећа за горњи део тела, док су у оквиру групе обућа издвојене подгрупе 1. Опанци и делови опанака и 2. Чарапе и делови чарапа. Ауторке ове анализе дале су на крају рада као прилог и лингвистичку карту на којој је представљена распрострањеност лексичких јединица са значењем ‘пастирска капа од крзна’.

Следећи сегмент зборника садржи три рада која су обједињена заједничком темом „Језички фолклор, игре”. Пастирским фолклором у језичкој слици света бави се Тања Милосављевић у веома информативном и исцрпном раду „Пастирска лексика призренско-тимочких говора у пастирском фолклору” (187–218). Ауторка издваја културно (фолклорно) маркирану лексику и описује је са етнолингвистичког, односно лингвокултуролошког становишта. У том смислу она издваја и анализира јединице повезане са стоком (обреди, обичаји, ритуали, магијске радње, симболи, веровања, народни изрази) и јединице у вези са пастиром (песме, игре, свирале) и реконструише летњи и зимски календар у вези са пастирским сакралним церемонијалом, те истиче исконску везу између човека и животиње. На духовну страну пастирског живота и потребу пастира да се изразе кроз песму, причу, пословицу, указује Недељко Богдановић у раду „Из пастирског језичког фолклора југоисточне Србије” (219–235). Чланак има дводелну композицију – у првом се представљају пословице и изреке које садрже појам „овца”, док се у другом делу рада говори о двома тобожњим клетвама садржаним у овчарским песмама. Терминологија пастирских игара, опис игре, играча и потребних реквизита, представљена је у раду Нине Аксић „Пастирске игре и чобанска надметања на призренско-тимочком говорном подручју” (237–259). Рад је обогаћен и табеларним приказом лексике игара.

Радови завршног сегмента зборника, „Паралеле – призренско-тимочки говори и друга подручја”, компаративног су усмерења. Јована

Бојовић Јоксимовић у раду „Пастирска лексика призренско-тимочких говора у ширем контексту” (263–276) издвојила је и анализирала лексичке јединице које се односе на сезонско сточарење у призренско-тимочној области и упоредила их са јединицама забележеним у Срему, Кривовирском Тимоку и Пећком Подгору. Поређењем лексичког фонда у вези са млеком и млечним производима у Алексиначком Поморављу (села Трњане и Катун) и Пећком Подгору (Косово и Метохија) бавили су се Голуб Јашовић и Душан Стефановић у тексту „Изазови и ограничења једне лексикографске паралеле – називи за млеко и млечне производе у селима Алексиначког Поморавља и Пећког Подгора” (278–287). Са начином представљања пастирске лексике југоисточне Србије у седмом тому *Општекарпатског дијалектолошког атласа* (ОКДА) читаоце упознаје Недељко Богдановић радом „Пастирска лексика југоисточне Србије и Општекарпатски дијалектолошки атлас” (289–296).

Зборник закључује прилог Сандре Савић „Библиографија радова у вези са пастирском лексиком” (297–307) у ком је дат списак референци коришћених приликом истраживања на пројекту *Пастирска лексика призренско-тимочких говора* и који представља исцрпан списак литературе о испитиваној теми.

Пред читаоцима је изузетно вредан зборник радова чија је тема језик сточарства, који долази из дубоке старине те садржи различите лексичке слојеве и наносе, са подручја које не припада књижевном језику, а које се демографски и на друге начине брзо мења, те је свако бележење чињеница са овог простора веома значајно. Радови су засновани на богатој грађи, потврде су поуздано акцентоване (уколико је акценат забележен у Упитнику), са наведеним бројем пункта где су забележене. Приступ проблему је веома студиозан, а литература обимна и адекватна. Радове одликује јединствен методолошки поступак – лексичко-семантичка анализа грађе из Упитника, али има и прегледних радова као и радова који из другачије перспективе приступају грађи – етнолингвистичке, антрополошке, лингвокултуролошке, компаративне. Картографски прикази испитиваних појава доприносе бољем разумевању распореда језичких јединица и јаснијем увиду у стање на терену. Ишчитавајући зборник може се закључити да се вишедеценијски рад на систематском испитивању дијалекатског материјала везаног за сточарење и те како исплатио, а да су сви главни циљеви, постављени на почетку рада на овом пројекту, и остварени – прикупљањем и проучавањем грађе представљено је лексичко и семантичко богатство пастирске лексике, те је на тај начин пружен увид у духовни, материјални и социјални живот испитиваног подручја, а поређењем са стањем на другим географским подручјима и у другим дијалектима, анализирани материјал се смешта у шири географски контекст. Готово сви аутори истичу идеју о томе да се у животу и обичајима пастира дешавају огромне промене под утицајем

модерног живота, те да се оно што је било раније мења, редукује, губи или прелази у категорију колективног памћења. Према томе, ови радови, осим лингвистичког, имају и шири значај, јер описују делатност која се убрзано повлачи и нестаје, а на овај начин се чува од заборава. На крају, као додатни квалитет зборника можемо истаћи чињеницу да он представља добар модел успешне праксе за будућа истраживања ове теме и њој сродних тема како на овом простору тако и у ширем дијалекатском контексту.

**Милица Ј. Стојановић<sup>1</sup>**

*Институт за*

*српски језик САНУ Београд*

<https://orcid.org/0000-0003-3737-7488>

---

<sup>1</sup> milica.stojanovic@isj.sanu.ac.rs



## СМЕХ УСМЕРЕН ПРОТИВ „УДВАРАЧА” ДЕМОКРАТИЈИ

Горан Максимовић, *Домановићев смијех*, књижевна студија, друго проширено, допуњено и поправљено издање, Ниш: Ревнитељ, 2024.

За мото другог, проширеног, допуњеног и поправљеног издања књижевне студије *Домановићев смијех*, аутора Горана Максимовића, редовног професора на Департману за србистику Филозофског факултета Универзитета у Нишу, нимало случајно је изабран цитат Радоја Домановића: „Као што има људи којима је занат да живе од удварања круни, исто тако има људи којима је занат удварање Демократији”. Домановић је један од најуспешнијих противника „удварача” Демократији у нашој књижевности или улази у ред оних писаца који су истовремено оштро а уметнички ефектно, критиковали аутократију и партократију у српском политичком животу и друштву у целости, а били дубоко разочарани у неискрену или „лажну” демократију и беспризорно „удварање” српских интелектуалаца и политичара, као и непросвећеног народа, ономе што суштински нису желели. Његова сатира није штедела ни краља, ни државне званичнике и чиновнике, ни професоре и научнике, новинаре и књижевнике, као ни све грађане тадашње Србије. Осећајући га као свог савременика, непрестано се враћамо Домановићевим текстовима. Сатиричне приповетке овог писца су репрезентативан пример свог жанра и сурово огледало друштва. Искрен и директан, са осетљивим чулом за детектовање друштвених проблема и храброшћу да то отворено прикаже, Домановић је добио тумача сличног себи.

Прво поглавље ове студије носи назив *Судбина сатиричара*. Максимовић истиче разлику између хумористе и сатиричара и даје кратак преглед сатиричне мисли у српској књижевности. Наглашава важност друштвених (не)прилика за развој сатире одређујући последње године власти Обреновића, у којима живи и ради Радоје Домановић, као „године какве истински сатиричар може само пожељети” (Максимовић, 2024: 10). Нажалост, добробит народа и рађање успешног сатиричара не могу се поклопити. Друго поглавље *Радоје Домановић у хронолошкој перспективи (1873 – 1908)* доноси преглед живота и рада овог писца. Драгоцено у Максимовићевим анализама је паралелно тумачење самих текстова и живота аутора и историјског контекста стварања одабраних дела. Труди се да открије мотивацију писаца за избор одређених тема и мотива.

Наредно поглавље *Озбиљни Домановић* бави се маловарошким и сеоским причама и људским судбинама у њима. Оне су настајале пре најзначајнијих сатиричних приповедака, напореда са њима, као и након њих. Неке од анализираних маловарошких прича су *Разорена срећа*, *Певачев ускрс*, *Промашена срећа*, *На млађима свет остаје*, *На раскришћу*. У сеоске приче спадају *На месечини*, *Баба Стана*, *Смрт* и многе друге.

Четврто и централно поглавље *Домановићев смијех* почиње истицањем значаја смеха као естетског и етичког феномена. Као два доминантна начина исказивања Домановићевог смеха Максимовић одређује поступак комичног преувеличавања и поступак комичне инверзије (Максимовић, 2024: 37). Након прегледа тумачења феномена смеха утицајних светских теоретичара, подвлачи се разлика између хумористичког и сатиричког смеха. „Док хумористички смијех неспутаном ведрином забавља, ослобађа и растеређује, сатирички смијех својом јеткошћу и горчином ангажује, покреће и обавезује” (Максимовић, 2024: 42).

У истом поглављу дата је класификација Домановићевих прича у пет типолошких категорија:

1. хумористичке приче, којима припадају *Позориште у паланци*, *Сима пензионер*, *Поклон краљу*;
2. анегдотско-сатиричне, од којих су за анализу изабране приче *Демон*, *Полицијска мудрост*, *Митрополитов мачор*, *Нигде спаса*, *Не разумем*, *Наша посла* и *Гласам за слепце*;
3. гротескно-фантастичке, у које спадају *Размишљање једног обичног српског вола*, *Модерни устанак*, *Сан једног министра*, *Краљевић Марко по други пут међу Србима*;
4. алегорично-сатиричне, од којих су анализиране приповетке *Укидање страсти*, *Данга*, *Вођа*, *Страдија*, *Мртво море*;
5. пародично-сатиричне, којима припадају приче *Озбиљне, научне ствари*, *Хајдук Станко по критичарском рецепту г. Момчила Иванића*.

Објашњен је композициони модел приповедака у свакој од поменутих категорија. Приче су анализиране на тематско-мотивском плану. Пажљиво су тумачени начини карактеризације ликова и поступци увођења елемената хумора. Наглашене су интертекстуалне везе Домановићевих прича са другим делима српске књижевности, као и аутобиографски елементи. Посебно су значајни коментари о развоју одређеног жанра у српској књижевности (на пример за пародично-сатиричне приче). Аутор не бежи од критике српског друштва у току детаљних анализа приповедака. У фокусу Домановићеве сатире је „колективни менталитет, заблуде и страсти за којима се непромишљено поводи маса, а не психологија појединаца” (Максимовић, 2024: 11), али је јасно приказано какве су судбине појединаца одређене малограђанском средином. Од почетка до краја књиге *Домановићев смијех* аутор експлицитно износи своје хипотезе и аргументе којима их поткрепљује.

Након четвртог поглавља следе информације о Домановићевом раду мање познате широј читалачкој публици, али и мање подстицајне за проучаваоце српске књижевности (до сада). Пето поглавље *Опадање сатиричне моћи. Узгреднице и други прилози у листу Одјек* нуди информације о Домановићевим прилозима у овом листу од 1902. до Мајског преврата 1903. године. Послушни режимски новинари били су омиљена мета Домановићеве сатире у том периоду. У наредном поглављу *Покретање листа Страдија. Уређивање и прилози*, аутор нам пружа корисне информације о овом листу покренутом крајем 1904. године, о сарадницима и ауторима прилога, о издањима, осврћући се на упечатљиве прилоге у часопису.

Шесто поглавље *Сатиричко огледало* својеврстан је закључак ове књиге. Списку литературе и Индексу имена претходи *Библиографија посебних издања до 1908. године*, *Селективна библиографија посебних издања (1908 – 2024)* и *Библиографија првих издања анализираних прича*. У одељку *О издању* аутор говори о првом издању ове књиге и о допунама које је унео у друго издање. Сам наводи очекивану циљну групу – књижевне критичаре и студенте. Максимовићев стил је питак и неоптерећен сујетом, па предвиђамо овој књизи ширу читалачку публику, све љубитеље српског реализма и сатире. Књига се завршава речима уредника Милоја Дончића и биографијом аутора.

На крају поменутог поглавља *Сатирично огледало* Максимовић нас суочава са питањем о томе да ли је Домановић наш савременик, које смо можда покушавали да потиснемо уживајући у инспиративним анализама и упијајући нове информације. Питање је с намером реторичко, а одговор конкретан: „Можда смо ми остали Домановићеви савременици и можда нисмо смогли снаге да превазиђемо ниједан проблем, ниједан недостатак у карактеру српског народа који га је спутавао и оптерећивао прије стотину и више година?!” (Максимовић, 2024: 158). Поред нових увида у Домановићеве текстове и нових информација о његовом животу, ова књига нуди нам подстицај за храброст, духовитост и критику против свих оних који су у прошлости, као и у садашњости, умјесто борбе за демократске слободе нашег друштва прибегавали, као што ни данас не престају да прибегавају, „удварању” демократији и погубном колективном (само)обмањивању српског народа.

**Миона Н. Татаревић<sup>1</sup>**

*Универзитет у Нишу*

*Филозофски факултет*

<https://orcid.org/0009-0006-0109-2965>

<sup>1</sup> m.tatarevic-21147@filfak.ni.ac.rs



## ТРАДИЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЈА У ДУХУ ДИЈАЛЕКТОЛОШКОГ ЈУБИЛЕЈА

(XI научни скуп *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима / Cultura materială și spirituală a Sârbilor din regiunile multietnice și/sau periferice*, 17–18. 10. 2025, Филозофски факултет у Нишу,

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику  
Западни универзитет у Темишвару, Филолошки, историјски и теолошки  
факултет

Савез Срба у Румунији, Темишвар, Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији)

На Филозофском факултету Универзитета у Нишу и на Западном универзитету у Темишвару (Румунија) од 2014. године редовно се одржава Научна конференција *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*, чији су организатори Филозофски факултет у Нишу, Западни универзитет у Темишвару и Савез Срба у Румунији. Научна окупљања се наизменично организују у седиштима поменутих институција. Ове године 17. и 18. октобра одржан је овакав XI научни скуп на којем је учествовало преко седамдесет излагача из Србије, Румуније, Македоније, Босне и Херцеговине – Републике Српске, Црне Горе. Овогодишњој организацији Скупа придружио се Институт за српски језик САНУ који је у сарадњи са Департманом за србистику Филозофског факултета у Нишу припремио обележавање значајног лингвистичког јубилеја – 120 година српске дијалектологије.

Конференција је отворена поздравним речима проф. др Михаила Антовића, продекана за научноистраживачки рад Филозофског факултета у Нишу, проф. др Михаја Н. Радана и проф. др Горана Максимовића, иницијатора ове дугогодишње сарадње, и проф. др Александре Јанић Митић, управника Департмана за србистику.

Пленарна предавања одржали су академик Слободан Реметић рефератом *Сто двадесет година српске дијалектологије* и проф. др Михај Радан рефератом *Кућна слава у Карашевака*.

Учесници су излагали своје реферате у оквиру четири секције посвећене науци о језику, науци о књижевности, фолклористици и историји, док су се као засебан део издвојиле три секције о дијалектолошким темама.

У оквиру секције *Наука о језику* говорили су: Марина Јањић – *Мотивациона и когнициона улога боја у настави српског језика у иностранству*, Биљана Сикимић – *Истраживање српских говора у Румунији: до терена и назад*, Александра Јанић Митић – *Употреба маскулинатива и фемининатива међу новијим англицизмима у српском језику: корпусни приступ*, Маца Царан Андрејић и Јан Губани – *Спољни језички утицаји као иницијатор српско-румунског билингвизма у Румунском Банату*, Александар Новаковић – *Статус српског језика у уџбенику Наш језик америчког универзитета Колумбија*, Слободанка Пртија – *Латинизми у језику штампе некад и сад*.

Друга секција је обухватала излагања из области историје и историографије, а излагачи су презентовали следеће теме: Драга Мاستиловић – *Оклеветани генерал ничије војске (Милутин Кукањац у Сарајеву 1992. године)*, Иван Бирта – *Рукопис Михајла војводе*, Лазар Бараћ – *Сами (али) заједно?: интракултурни и интеркултурни принципи функционисања српске заједнице у италијанској покрајини Вићенца*, Mihaela Vlăsceanu – *Stylistic considerations on the Tyrolean altars in the Catholic church of Vršac – form and ideational content*, Саша Јашин – *Подаци о Србима у Толвадији према попису Урбара из 1767. године*, Драгана Милић – *Најстарија писана историја посвећена манастиру Месућ*, Eusebiu Narai – *Aspects of the activity of the little understanding in the last quarter of 1933, reflected in the pages of the Banatian daily the west. Case study: november and december 1933*, Simona Regep – *The history of Serbian libraries in Cenad (Timiș county)*, Алекса Поповић – *Passo Augusto – црница из историјске географије XVIII века*, Adrian Cîntar – *Rebuilding the deportatiinbaragan.ro website. The Serbian families and the localities where they were deporte* Игуман Јустин Стојановић – *Манастир Беочин у Фрушкој гори и Темишварска епархија у 19. и 20. веку*.

Фолклористици су били посвећени реферати у трећој секцији: Нина Аксић – *Синкретизам народне религије и православне праксе у обреду скидања урока*, Бојана Богдановић – *Модификација свадбених обичаја код Срба у Румунији*, Ђорђина Трубарац Матић – *О позивању умрлих на празничне и породичне прославе код Срба у Клисурси (Румунија)*, Милина Ивановић Баришић – *Ватра у божјићним обичајима код Срба у Румунском Банату*, Теодора Де Лука – *Структурална анализа обичаја другаричења/кумачења код Срба у Румунији*, Катарина Милојковић – *Обред, реч и ритуал: бајања у културном контексту Срба и Карашевака*, Миљана-Радмила Радан Уска-ту – *Обредни хлебови у Карашеву*, Благоје Чоботин – *Посмртни ритуали за покој душа уснулих код Срба у Румунији*.

Четврта секција је окупила ауторе који су говорили о књижевности и културном контексту: Срето Танасић – *Како нас је и чему подучавао Учитељ Таса (лингво културолошки поглед)*, Данијела Костадиновић – *Југ у прози Михаила М. Вељића (1877–1941)*, Милица Кандић – *Поморишје и природне непогоде у збирци приповедака „Долином Мориша” Лазара Илића*, Милица

Алексић – Банат Милоша Црњанског, Горан Максимовић – *Личност и књижевност* дјело Анђелка Крстића у историјама, прегледима и хрестоматијама српске књижевности, Мирјана Бојанић Ђирковић – *Допринос академика Војислава Ђурића историји српске културе*.

Највећи број учесника Конференције био је одређен за дијалектолошке теме којима се обележавао јубилеј – 120 година трајања српске дијалектологије. Дијалектолошке реферате аутори су излагали у три секције:

Прва дијалектолошка секција: Бранкица Марковић – *Сто двадесет година дијалектологије на страницама „Српског дијалектолошког зборника“*, Татјана Трајковић – *Дијалектолошка истраживања на Филозофском факултету у Нишу као допринос српској дијалектологији*, Марина Јуришић – *Глагол жети у говорима југоисточне Србије*, Зоран Симић – *Проминална редупликација у српском говору Пољадје у Румунији*, Нина Судимац Јовић, Александра Лончар Раичевић – *О фонетско-фонолошким особеностима српских говора у румунском делу Баната*, Миљана Чопа – *Акцентске особине у говору Српске Пожежине – теренска запажања*, Васил Дрвошанов – *Прилози Миливоја Павловића о македонским дијалектима објављиваним у листу „Скопски гласник“*, Данка Вујаклија – *Погледи Милојка Веселиновића на словенске дијалекте Македоније, западне Бугарске и источне Србије*, Надежда Јовић – *„Лесковачки зборник“ као путоказ за проучавање језичке прошлости југоисточне Србије у XVIII и XIX веку*.

Друга дијалектолошка секција: Бојана Вељовић Поповић – *Дијалектизми у уметничком стваралаштву Виолете Јовић*, Биљана Савић – *Поредбене конструкције са значењем еквативности у роману „Шапати Мале Влашке“ Славице Гароње*, Дијана Црњак – *Консонантизам у роману „Шапати Мале Влашке“ Славице Гароње*, Ана Савић-Грујић – *Лексика народних обичаја југоисточне Србије у контексту културолошких промена*, Тања Милосављевић – *Лековито биље у призренско-тимочкој лингвокултури*, Милица Михајловић – *Народна клетва у призренско-тимочкој области: дијалектолошки аспект*, Мирјана Илић – *Дијалекатски речник и лингвокултурологија*, Драгана Станковић, Милица Ристић – *Концептуализација доброг и лошег у језичкој слици света Врањанаца (на материјалу врањских пословица Хаџи Тодора Димитријевића)*, Јелена Стошић – *Језичке одлике тефтера Бакалнице у Врању (XIX век)*.

Трећа дијалектолошка секција: Мирјана Петровић-Савић – *Ономастички потенцијал „Речника косовско метохиског дијалекта“ Григорија Елезовића*, Слађана Цукут – *Микротопоними Шипова као одраз гласовних дијалекатских особина*, Зоран Спасовски – *Дијалектологија у топонимији*, Јелена Капустина – *Хидроним Морава: преглед етимолошких хипотеза*, Душан Стефановић – *Типови женских личних надимака са Косова и Метохије*, Сандра Савић – *Из ономастике Заплања – женска лична имена с краја 19. века*, Анђела Митић – *Мogućности примене вештачке интелигенције у*

дијалектолошким истраживањима, Марина Јањић – *Језичке формуле дијалектолошког хумора (на примеру говора села Загужање)*.

Као централни догађај XI конференције издвојио се *Округли сто* под називом „120 година српске дијалектологије”, чији су организатори Депарتمان за србистику Филозофског факултета Универзитета у Нишу и Институт за српски језик САНУ. Активности овог дела Скупа одвијале су се у просторијама Огранка САНУ у згради Универзитета у Нишу. *Округли сто* је отворила проф. др Софија Милорадовић, директор Института за српски језик САНУ, а уводно обраћање имао је академик Љубинко Раденковић. На самом почетку промовисан је *Мали речник села Бучума* аутора проф. др Недељка Богдановића, који је за ово дело добио престижну лингвистичку награду *Павле и Милка Ивић*, коју додељује Славистичко друштво Србије. О *Речнику* и о научним доприносима проф. др Недељка Богдановића говорили су Рада Стијовић, Марина Јуришић и Слободан Реметић.

Учесници *Округлог стола* били су признати дијалектолози из Србије и региона: академик Слободан Реметић, проф. др Радивоје Младеновић, проф. др Рада Стијовић, проф. др Јордана Марковић, проф. др Михај Радан (Румунија), проф. др Васил Дрвошанов (Северна Македонија), академик Срето Танасић, проф. др Драга Бојовић (Црна Гора), проф. др Драгана Радовановић, проф. др Станислав Станковић, проф. др Дијана Црњак (Република Српска). Реферати учесника *Округлог стола* тicali су се ширих дијалектолошких тема. Слободан Реметић је говорио о вишедеценијском развоју најстаријег српског лингвистичког гласила *Српског дијалектолошког зборника (Сто двадесет година „Српског дијалектолошког зборника”)*. Радивоје Младеновић се посветио дијалекатском корпусу српског језика који се развијао више од једног века (*Српски дијалекатски корпус 120 година после „Дијалеката источне и јужне србије” – стање и перспектива*). Рада Стијовић је говорила о богатим резултатима српске лексикографије (*Златни век српске дијалекатске лексикографије*). Јордана Марковић је указала на значај ономастичких података као носилаца дијалекатских одлика (*Ономастички подаци као грађа за дијалектолошка проучавања*). Михај Радан је свој рад усмерио ка говору Карашевака у Румунији (*Синтетички приказ утицаја румунског језика на говоре Карашевака са посебним освртом на синтаксички и лексички сегмент*). Васил Дрвошанов је представио дијалектолошка истраживања у Македонији кроз призму ареалне лингвистике (*Дијалектите во светлината на ареалната лингвистика*). Срето Танасић се осврнуо на мање познату дијалектолошку екскурзију Александра Белића у Херцеговину (*Дијалектолошка екскурзија Александра Белића у Херцеговину*). Драга Бојовић је својим рефератом обрадила тему дијалектологије у Црној Гори (*Дијалектологија у Црној Гори у свијетлу српске дијалектологије*). Драгана Радовановић је посветила пажњу коришћењу нових метода и технологија у дијалектолошким истраживањима (*Српска дијалектологија данас – између*

традиције, модерних методологија и савремених технологија). Реферат Станислава Станковића се односио на компаративни приступ запаљском и доњополошком говору (*О фонетским особинама запаљског и доњополошког говора*). Дијана Црњак је својим радом истакла значај етнодијалекатског текста (*Етнодијалекатски текст: неке могућности ишчитавања*).

Поводом обележавања значајног јубилеја домаће лингвистике током ове традиционалне конференције додељена је *Повеља за изузетан допринос развоју српске дијалектологије*, коју су доделили Филозофски факултет Универзитета у Нишу и Институт за српски језик САНУ. *Повеља* је уручена проф. др Слободану Реметићу, академику АНУРС, некадашњем професору Департамента за србистику Филозофског факултета у Нишу, некадашњем директору Института за српски језик САНУ, члану Међународне комисије за Општесловенски лингвистички атлас и Међународне редакције Општекарпатског дијалектолошког атласа, као и бројних других тела која се баве дијалектолошким истраживањима, дугогодишњем уреднику реномираног часописа *Српски дијалектолошки зборник*, руководиоцу дијалектолошких пројеката, аутору значајних дијалектолошких остварења.

У симболичном називу часописа *Исходишта/Originations*, у којем се од 2015. године објављују радови излагани на овим скуповима, садржан је још дубљи смисао и значај овогодишњих сусрета научних посленика из Србије и региона. У окриљу деценијске конференције, којом се истиче значај истраживања материјалне и духовне културе Срба, ове године се застало на извору српске дијалектологије, те се кроз анализу њеног досадашњег развоја указало на тренутне научне капацитете и дао поглед у њену будућност. На тај начин је XI конференција *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима* постала и место великог сусрета дијалектолога.

Татјана Г. Трајковић<sup>1</sup>

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет<sup>2</sup>

Депарتمان за србистику

<https://orcid.org/0000-0001-5332-5675>

<sup>1</sup> tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

<sup>2</sup> Рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и књижевност у фокусу 2025*, који се изводи на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (бр. 423/1-3-01).

Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03).